

עדות מוקלטת של סיגלובה בוזיה

1925 אומן (Uman)
אוקראינה המזרחית
מחוז: קייאב

תאריך ומקום הלידה:
הכתובת: אשדוד, אזור ח'
בלוק: 1369/28
המראיין: יצחק אלפרוביץ

שמי סיגלובה בוזיה, אני נולדתי באוקראינה בשנת 1925 בעיר אומן. המשפחה שלי כללה 5 נפשות: שני אחים, בת, אבא ואמא.

שאלה: מה עלה בגורלה של המשפחה שלך?

תשובה: אבי נהרג בשנת 1942 במחנה הראשון לאחר הגטו.

שאלה: באילו נסיבות הוא נהרג?

תשובה: הוא נהרג במחנה, כאשר דחפו אותו לרצפה מאבן (אני לא יודעת איך אומרים את זה באידיש). הוא היה תשוש מאוד, חלש מרעב, היה לו כיב קיבה. בעבודה התנקמו בו, מאחר והם שמו לב, שהוא מעמיד פנים. ברגע אחד הם רצו אליו והתחילו להרביץ לו, הם היכו אותו נמרצות. הוא הגיע למחנה עם גב נפוח והם השאירו אותו לשכב במחנה. לאחר מכן הם באו והרגו אותו, כי הוא כבר לא יכל לעבוד. למחרת גרשו אותנו עם אמא מהמקום שבו אנחנו גרנו. מכל 5 הנפשות במשפחה שלנו נותרנו רק אני ואמי.

האחים כבר לא היו , גם אותם כבר הרגו.

שאלה: למה הרגו את האחים?

תשובה: את האח הקטן בן ה 7 הרגו ב 22 באפריל, היום שבו גרשו את האנשים מהגטו למחנות. רק שלא אמרו לנו כי מגרשים אותנו למחנות. את האנשים הזקנים ואת הילדים הוציאו מהשורה, כי הם לא היו מסוגלים לעבוד, הם גרשו לעבודה רק את האנשים אשר יכלו לעבוד, ואת הילדים ואת האנשים הזקנים לקחו מייד להשמדה, להריגה... באותו יום לקחו גם את האח הקטן שלנו בן ה – 7.

שאלה: מה היה שמו?

תשובה: באריה (בוריס).

שאלה: היכן למדת לפני המלחמה?

תשובה: לפני המלחמה אני למדתי בבית ספר, אני סיימתי כיתה ח', זה היה בבית ספר רוסי מס' 14, באומן. אבא שלי היה פועל. אמא שלי היתה עקרת בית.

שאלה: כאשר פרצה המלחמה, האם השלטונות הסובייטיים הודיע לתושבים באומן באמצעות הרדיו, או בדרך אחרת, ברמקולים, על הפינוי של התושבים, וכמובן גם התושבים היהודים?

תשובה: השלטונות הסובייטיים לא הדגישו את הסכנה ליהודים. באומן הגירוש התבצע בצורה רעה, הוא אורגן בצורה רעה. בעלי הבתים הוסעו משם והם לא חשבו בכלל על כלל התושבים. למי שהיה הכסף הגדול, יכול היה לשכור עגלה ולנסוע משם.

שאלה: זאת אומרת שלא היה פינוי מאורגן באומן?

תשובה: לא, יכול להיות שכן, אבל אני זוכרת שלא היה. אני הרי היתי בת 16 כאשר המלחמה פרצה.

שאלה: מתי הגרמנים נכנסו לאומן?

תשובה: בראשון באוגוסט בשנת 1941 הגרמנים נכנסו לאומן.

שאלה: ספרי, מה קרה אצלכם בעיר מייד לאחר שהגרמנים נכנסו לעיר, האם העיר נותרה ללא שלטון?

תשובה: בעלי הבתים ברחו ובעיר נותרו יתר היהודים והנוצרים. העשירים יכלו לברוח. הם היו מעטים,

כמעט כל היהודים נותרו במקום. לאחר מכן התרחשה האקציה.

שאלה: תספרי מתי התרחשה האקציה וכיצד ?

תשובה: אני לא זוכרת את התאריכים המדויקים. אני רק יודעת שזה התרחש כחודש לאחר כניסת

הגרמנים. מייד לקחו את הרופאים ותלו אותם. הגרמנים נכנסו בראשון באוגוסט 1941. האקציה הראשונה

התרחשה כאשר הרגו את היהודים בערב ראש השנה, יותר נכון, ביום הראשון של ראש השנה. אנחנו

ידענו מעט מאוד על המתרחש באותו זמן. ביום הראשון של ראש השנה היתה האקציה הראשונה. אולם

על האקציה הראשונה שמעו 41 אנשים חדשים באומן, אותם קיבלו בקהילה היהודית, ביניהם היה גם

השוחט. קיבלו אותם במועצת העיר ובאותו בניין היה הקומיסר המחוזי והמשטרה. את היהודים כינסו

בחצר המשטרה, ואילצו אותם תחילה לנקות את החצר מהפצצות אשר הרסו את הבניין, היה צריך לנקות

את זה. תחילה העבידו אותם קשה מאוד ולאחר מכן ירו בכולם...

ביניהם היה כמו שכבר אמרתי השוחט והיהודים הטובים ביותר של העיר. זה היה בין ראש השנה וחודש ספטמבר. בחודש ספטמבר לפני ראש השנה קיבלנו את היהודים האריסטוקרטים, רופאים, ותלו אותם שם במקום שעמדה המכללה. אני בעצמי ראיתי את זה. ביניהם היה גם ד"ר דימנטשיין (אני נזכרתי עכשיו). היה שם ד"ר בוציוס ואני לא זוכרת את האחרים.

שאלה: מתי גרשו את היהודים לגטו?

תשובה: לאחר מכן גרשו את היהודים לגטו. זה היה רחוב ארוך (שם הרחוב היה באזילנסקה) – פעם קראו לרחוב "רחוב בית כנסת". הגטו היה רחוב צר ומשני הצדדים סגרו את השערים והיה אסור לצאת מהגטו. "Juden und Hunde, betreten verboten" – ככה הם כתבו על השער בגרמנית. זה אומר: ליהודים ולכלבים, הכניסה אסורה...

כאשר סגרו את השער משני הצדדים, הרעב פשט בין התושבים. היהודים בגטו נותרו ללא אספקה (ללא חלוקת מזון). מספר משפחות היו גרות באותו בית, באותה דירה. היה צפוף מדי. במשפחה שלי לדוגמא, הבית שלנו הופצץ, הם כיוונו לגשר, והם פגעו בדירה שלנו. אני ואחי הקטן ישנו באותו זמן ואבא ואמא היו בשוק. חלק מהדירה נותר שלם ואנחנו הינו באותו חלק והודות זאת נשארנו בחיים. כאשר ההורים חזרו מהשוק, הם דרכו על ההריסות, הם חטפו אותנו והוציאו אותנו החוצה הודות לחלק הקיר שנותר שלם. לאחר מכן התרחשה האקציה הגדולה, אנחנו כבר לא גרנו בבית.

מישהו אמר (אני כבר לא זוכרת מי) כי מחר תתבצע האקציה הגדולה. אנחנו הלכנו ואנחנו עלינו לעליית הגג, בחלק הקטן בבית שנותר שלם, שם אנחנו התחבאנו ואנחנו ראינו כיצד דוחפים את היהודים, 13,000 יהודים למוות, אני ראיתי את זה. זה היה עוד לפני הגטו. ומי שנשאר בחיים לאחר האקציה הגדולה, גורש לתוך הגטו. אני זוכרת את זה.

שאלה: כמה יהודים חיו בכלל בגטו אומן?

תשובה: אני לא יכולה להגיד לך את המספר המדויק.

שאלה: מי הנהיג את הגטו? היודנרט? הוועדה?

תשובה: לא היתה שום וועדה. הם החזיקו אותנו שם באופן זמני עד אשר הם הובילו אותנו למחנות, ובינתיים הם ניצלו אותנו לכל מיני עבודות. לא נתנו לנו לנוח. כל בוקר גרשו אותנו מהבתים. המשטרה היתה מגיעה ומגרשת אותנו החוצה לרחוב יחד עם המשטרה והגרמנים.

שאלה: לאילו עבודות לקחו אתכם?

תשובה: כל מיני עבודות, לניקוי הרכבים, ניקוי ההריסות לאחר הפצצות. לעבודות כאלו ניצלו אותנו. כך זה היה עד אפריל 1942.

שאלה: מה נתנו לכם לאכול בעבודה? כיצד קיבלתם מזון?

תשובה: כל אחד כפי יכולתו. סבלנו רעב. אמא שלי תפרה צעיף הגדול, צעיף מצמר, בהתחלה אנחנו לבשנו סרטים לבנים עם מגן דוד ולאחר מכן שני טלאים צהובים, מקדימה ומאחור.

מקדימה כדי שייראו שמתקרב יהודי ובגב כדי שייראו שהיהודי מתרחק. ולאחר מכן הינו צריכים ללבוש (אני לא זוכרת מה היה קודם הטלאים או הסרט). קודם הינו צריכים לשאת סרט לבן עם מגן דוד שחור ולאחר מכן חשבו כי ניתן להסיר את הסרטים, ציוו ללבוש את המגן דוד, כדי שניתן יהיה לראות שהנה הולך יהודי. ועשו את הטלאים.

במשפחה שלנו זה היה כך: הרי היה צריך מזון, אמא שלי, לא דמתה ליהודיה, היה לה אף סולד, היתה צריכה ללבוש את הטלאי, היא נהגה להגיע לסוף הגטו, לכסות ולהחביא את הטלאי עם הצעיף ולצאת לעיר ולהציע סמרטוטים לגויים. אפשר היה לקבל כמה גרושים עבור דברים טובים. וכך אנחנו פרנסנו את עצמנו. לאחר מכן כל זה הסתיים. אנחנו היינו כמו הכבשים, לא הבנו בכלל מה יקרה בהמשך. לא היתה לנו שום תקווה לקיום.

שאלה: האם הגרמנים הכו אתכם בעבודה? התעללו בכם?

תשובה: הם הכו אותנו. אנחנו עבדנו עם מעדרים, עם מריצות בגנים או ניקינו את העגלות משלג, אנחנו עשינו את כל העבודות השחורות.

שאלה: תגידי לי: איך זה שהאוקראינים הפכו לעדים עבור היהודים? הם הרי היו האנטישמים הגדולים ביותר והם שיתפו פעולה עם הגרמנים?

תשובה: מספר קטן מהם ריחמו עלינו, הצטערו על המצב שלנו, רק בגלל הפחד הם לא יכלו לעזור לנו, אבל רוב האוקראינים שיתפו פעולה עם הגרמנים. בבית ספר סלאנימסקי היה לנו מורה (המנהל הפדגוגי), וויטאלי דימיטרוביץ'. הוא לימד אותנו גיאוגרפיה.

הוא היה המורה והוא לימד גם שרטוט וגיאוגרפיה. לאחר מכן, כאשר הגרמנים נכנסו לאומן, הוא הפך לחוקר במשטרה האוקראינית. כך אני שמעתי, כך סיפרו האנשים. פעם אחת היה רגע שבו היתי צריכה לפנות אליו (זה כבר היה לאחר מכן, לקראת הסוף). כך אנחנו חיינו ברעב.

שאלה: המשטרה היתה כולה אוקראינית? הם הכו, התעללו ביהודים?

תשובה: כן, המשטרה היתה אוקראינית, הם שמרו על הגטו. עובדה כי בסוף שנת 1944, כאשר אני נישאתי לקצין יהודי, זאת היתה המשפחה הראשונה, בחתונה נפגשו אנשים אפילו אוקראינים, אשר היו תלויים באוקראינים אחרים, אשר התנקמו והתעללו ביהודים. לפני המלחמה היה מנהל בית, דימיטרנקו נדמה לי היה שמו. ואחד בשם שולגין, אלו היו גזלנים, אשר לפני המלחמה היו אנשים שקטים ואצל הגרמנים הם התנקמו חזק ביהודים. כאשר סיפרו לבעלי על ההתנהגות שלהם אצל הגרמנים, הוא לקח עוד שני קצינים סובייטיים והם הלכו אליהם הביתה (האוקראינים לא ברחו) הם לקחו אותו והביאו אותם למשפט ובית המשפט דן אותם לתלייה. באומן יש חצר ליד התיאטרון ושם תלו שישה אנשים אשר שיתפו פעולה עם הגרמנים. זה היה בסוף שנת 1944. זו היתה הנקמה שלנו, כך יכולנו לנקום.

שאלה: זה חשוב מאוד, אנחנו נחזור עוד לזה, אני רוצה שאת תספרי על תקופת הכיבוש באומן ובמקומות אחרים ששם היית?

תשובה: בקהילה היה ראש קהילה, סאמבורוסקי, יהודי, אני חושבת, כי ראש הקהילה הקודם היה גלקין – רופא יהודי ולפני גליקין היה רבינוביץ', רופא שיניים וכאשר פרצה השריפה, תלו את רבינוביץ עם עוד 4-5 אנשים ובמקום רבינוביץ' שמו את גלקין כראש הקהילה. לא היהודים בחרו בו, המשטרה האוקראינית מינתה אותו. אלו היו האחרונים. בעבר היה ד"ר בורשטיין, ככל שאני זוכרת. אלו היו יושבי הראש הקהילה היהודית באומן. השוטרים היהודים היו: טבטשניק, או טבטשניקוד, לפני המלחמה הוא עבד באומן- טורג (בית מסחר), הוא עבד בחנות לפני המלחמה. היה גם אייזיק דובינסקי – הוא היה גזלן. הוא נהג בעצמו להכות יהודים במקלות. היו יהודים שהיו גרועים יותר מהגרמנים, אסור להסתיר את זה. היתה שם אישה, איטה שקולניק, אבל אנחנו קראנו לה: "איטה פעמון". אותה איטה פעמון, השוטרים במחנה לא הלכו מרצונם לעבוד במשטרה, אבל היא הלכה מרצונה לעבוד עבור המשטרה. "איטה פעמון" היתה בדיוק אותו הדבר כמו אייזיק דובינסקי, או יותר גרועה. ל"איטה פעמון" היו שני ילדים, בן ובת. הבן היה בן 12 והוא נכנס ביחד איתנו למחנה. שאלה: אני רוצה שתתארי בהרחבה את החיים בגטו אומן?

תשובה: נו, כמו שכבר סיפרתי, ב 22 באפריל 1942 דחפו אותנו לעבודות קשות ושחורות. קבוצת העבודה היתה מורכבת מחמישה אנשים אשר עסקו בבניה. אנחנו גרנו בדירה שבה הורו לנו לגור, כאשר גרשו אותנו מכל הצדדים של העיר לתוך הגטו.

אנחנו גרנו מספר משפחות בדירה אחת ברחוב בית כנסת, אשר נקרא רחוב באזילנסקי ובבוקר התחילו לירות והתחילו לגרש. אנחנו רק הספקנו לרוץ לבית אחר, לידנו היה בית עם אנשים אשר ברחו, אנחנו גם ברחנו. בבית האחר היה מרתף גדול. בתוך המרתף נאספו אנשים רבים כמו סרדינים בחבית. כל כך צפוף היה במרתף.

אני זוכרת שהיתה שם אשה אחת בשם חוה פרידמן עם ילד קטנטן, היא היתה הבת של אחותו של אבא שלי, היא היתה עם ילד קטנטן, והילד התחיל לבכות וחנוקו את הילד, כי הוא התחיל לבכות וחנוקו אותו, לא היה אוויר במרתף ואנשים התחילו להיחנק ללא אוויר. בסוף תפסו את כולנו במרתף וגרשו את כולנו לקבוצות שעמדו בחוץ והיו מוכנות ללכת. לא ידענו לאן הולכים. העמידו אותנו 5 אנשים בשורה. אז הינו עדיין משפחה שלמה. אני עם שני אחים, אבא ואמא. בסוף הגטו היה הצייר, יונה פרנקל הצייר, כך כינו אותו. שם עשו את המיון. לקחו את הילדים עם האנשים הזקנים ולאחר מכן חילקו את האנשים הבריאים, הצעירים. שם היו צעקות וצרחות. הם קרעו את המשפחות ואותנו דחפו לשדות. בשדה, כאשר ראינו מרחוק בור, חשבנו שזה כבר הסוף שלנו וכבר התחלנו להיפרד אחד מהשני, התחלנו להתחבק אחד עם השני, כי אנחנו חשבנו שהבור הזה הוא בשבילנו.

ככה דחפו אותנו עד אשר אנחנו הגענו לקוזמינא גרלבה (עיר). בקוזמינא גרבלה היה פעם מנזר. זה היה מבנה גבוה, ולשם הכניסו אותנו ביום הראשון. ללא מים, ללא אוכל – כלום...
שאלה: כמה רחוקה קוזמינא גרבלה מאומן?
תשובה: אני לא יכולה להגיד במדויק, כמה קילומטרים, זה היה במחוז אומן אזור קייב.
שאלה: שם הגרמנים ארגנו מחנה עבור היהודים?
תשובה: שם היה מחנה של 3 חלקים.
שאלה: לשם הכניסו רק את היהודים מגטו אומן?
תשובה: אך ורק מאומן. אנחנו לא פגשנו שם מישהו אחר. לאחר מכן, כאשר התחילו לגרש למחנות שונים, גרשו ממקום אחד למקום שני.
שאלה: כל היהודים מאומן נכנסו לתוך המבנה?
תשובה: ככל הנראה, הם חישבו כמה יהודים יכולים להיכנס לתוך המבנה. לא את כולם הכניסו פנימה. היו כאלה שגורשו למחנות אחרים. ברור שלא את כולם גרשו לקוזמינא גראבלה. אני מדברת על המקום שבו אני הייתי. הקבוצה שלנו היתה גדולה. היו אנשים שהתחבאו.
אצל הגרמנים היה פרינציפ כזה: 24 שעות של הריגות. 24 שעות נמשכה האקציה. בתום 24 שעות לא נגעו עוד ביהודים. ואז כל אלה שהתחבאו החלו לזחול החוצה ממקומות המחבוא שלהם. יכול להיות שהיו יהודים שהתחבאו אצל הגויים. אני לא יכולה לדעת מי התחבא והיכן.

שאלה: תספרי בבקשה על המחנה. מה היו התנאים במחנה, במה עבדת שם? מי ניהל את המחנה?
הגרמנים או האוקראינים?

תשובה: אני לא יכולה להגיד, מי ניהל את המחנה. אני זוכרת רק את הפנים שלו. הרבה נאצים עומדים לי מול העיניים, אבל אני לא יודעת את שמם. במחנה שלחו אותנו לעבודות שונות. מכוון שכולם היו שם כשירים לעבודה. לאחר מכן כבר לא הינו כשירים לעבודה, כתוצאה מהתנאים הגרועים. נתנו לנו לחם אחד ל 12 אנשים, זה 1 ק"ג לחם אפוי. נתנו מרק דלוח. המרק היה מורכב מאפונה. אלה היו (שתהיה להם מלכות שמים) יהודים, היתה שם אמא, היא לא יכלה לשאת עוד את הרעב, ברגע שהבת שלה הסתובבה, היא חטפה ממנה מעט מרק. אני ראיתי את זה במו עיניי. אלו היו אנשים שלא יכלו לשאת את הרעב. לאט לאט האנשים נחלשו יותר ויותר, והם הפכו ללא כשירים לעבודה. אבא שלי לא היה כשיר לעבודה בגלל הרעב ובגלל המכות, הוא רצה לנוח מעט, השומרים שמו לב, וחיסלו אותו.

שאלה: כיצד החזיקו מעמד האחים שלך?

תשובה: האחים שלי, אחד נולד בשנת 1921, הוא היה בן 21, הוא גויס לצבא ובזמן המלחמה הוא נפל בשבי הגרמנים (בפולין), רק המראה החיצוני שלו הציל אותו.

הוא לא נראה יהודי והוא הצליח לברוח מהשבוי והוא הצטרף אלינו והוא היה יחד איתנו בגטו. כאשר ראינו אותו נעשה לנו שחור בעיניים, חשכו עינינו, אנחנו קיוונו שאחד מהמשפחה יצליח להינצל. אנחנו כבר איבדנו את התקווה כי אנחנו נישאר בחיים.

וכאשר ראינו אותו נעשה לנו רע. וכך גם הוא נפל יחד איתנו למחנה. שם היה אחד בשם מישה – אני לא זוכרת את שם המשפחה שלו. הוא היה מקייב, בגיל של אחי, הם התיידדו והגרמנים שאלו מי יודע לצייר טוב, ואחי סיים לפני המלחמה את המכללה הטכנית לבנייה, עם אות הצטיינות. לפני זה הוא סיים את בית הספר היהודי ולאחר מכן הוא התקבל למכללת בנייה אוקראינית. והוא סיים את המכללה בהצטיינות הוא יכול לשרטט טוב, לצייר טוב, אז הוא הודיע כי הוא אמן, וכי הוא יודע לצייר. אז לקחו את שניהם למשרדו של המפקד הגרמני כדי שיציירו שלטים. הוא עבד מעט והוא זכה באמון שלהם. הם הביאו אותם לעבודה והחזירו אותם. וכאשר לא שמרו עליהם בקפדנות, הם הכינו מסמכים, המעידים כי הם רוסיים והם תכננו לברוח.

כאשר הגיע היום לבריחה, אח שלי לקח אותנו לצד, אותי את אבא ואת אמא והוא סיפר לנו כך: הורים היקרים שלי ואחותי, אין לנו שום תקווה להישאר בחיים, אני רוצה לברוח, להינצל ואני רוצה לנקום אתכם ואת כל היהודים.

ליום המחרת, כאשר שמו לב כי הם אינם במחנה, התחילו לרוץ ולחפש – הם חיפשו אותם על גבי סוסים ביערות ואנחנו כבר ידענו כי אנחנו בני ערובה, אם לא ימצאו אותנו, הם יחסלו אותנו. לגרמנים היתה שיטה כזאת,

במחנה מסוים היו נותנים ליהודים ללכת לכפר ולבקש לחם ומספר תפוחי אדמה, הגרמנים היו משחררים בתנאי כי יביאו לשוטרים חצי ליטר אלכוהול מזוקק או ביצים ואז מישהו היה נשאר כבן ערובה, כך הם היו בטוחים כי אותם האנשים יחזרו למחנה.

אנחנו ביקשנו מאלוהים שיהרגו אותנו כבר, רק שיאשה שלנו יישאר בחיים, אבינו עשה הכל שיישאר בחיים. ואז יום אחד באו וסיפרו לנו שתפסו אותם ותלו אותם על העצים. ובנו לא נגעו, היינו בטוחים בזה שיהרגו אותנו. כך אח שלי נהרג.

שאלה: מתי הוא נהרג?

תשובה: זה היה חודשיים לאחר שהגענו למחנה, בקוזמינה גרבלה.

שאלה: כמה זמן היתם בקוזמינה גרבלה?

תשובה: אני לא יכולה להגיד במדויק. שנת 1941 כבר עברה. במפקדה הרוסית לא הצלחנו להיזכר ברציפות באיזה מחנות היינו. לאחר מכן העבירו אותנו למחנה אחר ובהדרגה הם חיסלו אותנו.

שאלה: את זוכרת את שמות המחנות היכן שהיית?

תשובה: כמובן, שאני זוכרת: מקוזמינה גראבלה לקחו אותנו למחנה מיכאילובסקי, במיכאילובקה.

שאלה: כמה זמן היתם שם במחנה?

תשובה: שם במחנה מיכאילובסקי הינו מספר חודשים.

שאלה: איזה מחנה זה היה, מחנה עבודה?

תשובה: שם היו תנאים נוראיים. אנחנו היינו באורווה, איפה שמחזיקים סוסים. אנחנו התגלגלנו על רצפה מלוכלכת ורטובה. היינו מלאים בכינים. באמצע המסדרון עמדה חבית גדולה אשר לשם הנשים עשו את צרכיהן הטבעיות ללא שום בושה. אנחנו התפללנו לאלוהים שירד גשם כדי שנוכל להתרחץ מעט מתחת לגשם. לא יכולנו להתרחץ, לא יכולנו לסרק את השיער. עד המלחמה היו לי צמות ארוכות ויפות, היתי חייבת לחתוך אותן. בעזרת חתיכת זכוכית חתכו לי את הצמות, לא היו מספריים, כדי שהצמות לא יידבקו בכינים.

מה אני יכולה עוד לספר לך על המחנות בהן היתי. זו היתה זוועה. מתאריך 22 באפריל 1942 עד לתאריך 30 באוקטובר 1943, אני היתי במחנות.

שאלה: תמני בבקשה את המחנות?

תשובה: קוזמינא גראלה, מיכאילובקה, קראסנופולקה, אורהדובקה, טאלהלאייבקה היה המחנה האחרון. ממחנה זה אנחנו ברחנו.

שאלה: תספרי בבקשה על כל מחנה בנפרד.

תשובה: כאשר מאוחר יותר, כאשר אנחנו חיינו במחנות, היה יותר ויותר קשה, ההתעללויות, הסבל, הרעב, הקור והרטיבות. בהדרגה התחילו לספור ולמייין אותנו אחרי הצהריים.

מוקדם בבוקר זה היה כבר חוק. במחנה קוזמינה גראלה עדיין היה לנו כוח לעבוד אבל במחנות אליהם הגענו לאחר מכן, היו מובילים אותנו מחוץ לשערים אשר היו נעולים בנעילה משולשת עם חוטי תיל, והיו סופרים אותנו. הרבה פעמים ביום היו סופרים אותנו. כל העבודות שעבדנו היו דרך הארגון "טאדט", אנחנו לבשנו סרט שרוול אדום על רקע לבן וצלבי קרס שחורים.

שאלה: מי ניהל את העבודה?

תשובה: הפולנים ניהלו את העבודה. אלו היו לטבים ממדינות בלטיות. אלה היו חיות נוראיות, הם התנהגו איתנו כמו חיות נרגזות. היה שם אחד בשם סטאפירוס, לאטבי גבוה, אי אפשר לתאר במילים איך הוא התעלל בנו.

היו שם חיילים שבויים רוסים ואוקראינים, הם שמרו עלינו, הם הלכו במדים גרמניים, הם היו השומרים שלנו. כאשר היו לוקחים אותנו לעבודה, נתנו לנו אתים ומעדרים שהיו במחנה ואנחנו עבדנו בשדות. מאוחר יותר לקחו שני גברים עם מעדרים, עם אתים ושלחו אותם למקום כלשהו. תחילה אנחנו לא ידענו לאן ולשם מה, אחר כך כבר הבנו, הם חפרו בורות כי כבר מיינו את אלה שלא יכלו כבר לעבוד, וכדי לא לתת את מעט המרק, החליטו לחסל את האנשים. כל הפסקה, לאחר הביס הראשון, היו לוקחים כמה אנשים ומובילים אותם למוות. ככה בהדרגה הם חיסלו את המחנות.

אני זוכרת לדוגמא: גרשו אותנו ממיכאילובקה. ממכאילובקה יצאו 6 רכבים ורק 4 רכבים הגיעו למחנה אחר. אנחנו הינו כמו כבשים. לא היה לנו את מי לשאול. לא היתה לנו שם משפחה. ספרו אותנו כמו את הכבשים, את הבהמות סופרים...

הובילו אותנו לרכבים. את אבא הוציאו ברכב, ואני ואמי הגענו מהדרך, מהעבודה, בדיוק אז יצא הרכב עם אבא כאשר אנחנו עמדנו שם וספרו אותנו. אנחנו רצינו לרוץ לאבא ולהיפרד ממנו, השומרים נתנו לי מכה עם הקנה של הרובה, וגרמו לי לחתך ביד והדם זרם לי על העין. אבל אז היתי צעירה, יכולתי לעמוד בזה, אם זה היה קורה לאדם מבוגר, היו ישר מחסלים אותו. אדם צעיר יכל עוד לעבוד. גם אמא שלי רצתה לרוץ לאבא שלי אבל היא היתה חלשה מדי. האנשים תמכו בה והעמידו אותה על רגליה כדי שהגרמנים לא יראו, היא היתה כבר מותשת מכל הצרות.

כאשר גרשו אותנו ודחפו אותנו למיון, המטוסים טסו בשמים, אבא אמר לאמא (אנחנו דיברנו ברוסית), לאח הגדול יאשה, תתכופפו, אני רוצה להגיד משהו: גם אני התכופפתי, אנחנו הקשבנו, והוא אמר: אם רק המטוסים האלו היו מתחילים להפציץ כדי שהכל יתפוצץ. כמו שהוא מרגיש.

אמא רצתה לרוץ אחרי הרכב, למענו עצרו אותנו. יכול להיות שעשינו טעות בזה שלא רצנו אחריו. כעובדים הם היו מרשים לנו.

אנחנו רצינו להציל את הילד את האח הקטן. הוא היה גדול כמונו, רצינו שיאמינו שהוא אדם גדול, אבל ראו שזה ילד, הם חטפו אותו מאיתנו. היא רצתה לרוץ ולהיפרד, האנשים תפסו אותה והחביאו אותה כדי שהגרמנים לא יראו, כי אם הם היו רואים את זה, הם יכלו לירות בה מיד ולשים אותה בנסיעה עם אבא. וכך אני נשארתי במחנה עם אמא.

שאלה: על איזה מחנה את מדברת?

תשובה: בקוזמינה גראבלה. לאחר מכן הובילו אותנו למחנות אחרים.

זה היה במחנה הלפני אחרון, אני כבר לא זוכרת היכן היה המחנה הלפני אחרון. פרונקלים התפשטו בכל הגוף שלי. במרק הדלוח שנתנו לנו לאכול, לא היה מלח, הלחם היה ללא מלח, עשוי מדוחן. זה היה דבק, ולא לחם. לחם אחד חולק ל 12 אנשים.

שאלה: האם היו מקרים בהם הגרמנים או האוקראינים נהגו להיכנס לתוך המחנה ולירות ביהודים?

תשובה: הם נהגו להיכנס למחנה, להוציא אנשים ולירות בהם.

שאלה: כמה מכם נשארו? אני מתכוון במחנה האחרון?

תשובה: אני חושבת כמאה חמישים או מאתיים אנשים. אני רוצה להעיר כי לא היינו כל הזמן במחנה אחד. בקוזמינה גרבלה הינו ביחד, לטאליאבקה הביאו אותנו ביחד, למיכאילובקה גם הביאו אותנו ביחד. במיכאילובקה כבר הפרידו בינינו. מפקד המחנה הגיע והוא אמר:

שם ושם צריך לארגן מחנה, צריך שאנשים יעבדו (זה היה מהארגון "טאדט") ומי שרוצה להתנדב, שירים את היד. באותו רגע אני נזכרתי כי כאן יהיה גרוע יותר, שונה ואני הרמתי את היד, וזה הציל אותי. כיוון שאני מזכירה לך, כי כאשר גרשו את היהודים לבאראיאבקה בוזיה נשארה במיכאילובקה.

שאלה: זאת אומרת, כי בכל מחנה היית מספר חודשים?

תשובה: כן נכון אני היתי יחד עם אמא שלי כל הזמן עד הסוף. אמי נפטרה בשנת 1961.

שאלה: תספרי איך היה לך במחנה האחרון? בטאלאליבקה?

תשובה: שוב פעם הובילו אותנו בדרך. אותם התעללויות, אותן ההשפלות, אותם העינויים. מחנה אחד דומה לשני. אותו הניהול, אותם התנאים, אותם גרמנים. מה היה שונה? האוקראינים נהגו להוביל אותנו בדרכים דרך הכפרים. הם כבר הרגישו כי הגרמנים נסוגים מהחזית, הם הרגישו כי הצבא האדום הולך קדימה ומגרש את הגרמנים, הם התחילו לעזור מעט לאנשים במחנה, כאשר הקבוצות עברו בכפרים הם נהגו לזרוק תפוחי אדמה, סלק, קופסה עם מלח, גזרים.

השוטרים אשר שמרו עלינו רצו גם הם לכפר מעט על האשמה שלהם, כאשר נהגנו לעבור דרך הכפרים, הם נהגו להגיד לגויים שייטנו לנו משהו לאכול. מי שהיה הולך ומבקש משהו והיה מביא איתו, הינו מתחלקים בדברים במחנה, אף אחד לא החזיק למספר ימים, כולם התחלקו כי האנשים מתו שם מרעב. כי לאף אחד לא היתה תקווה שאנחנו נשרוד.

אנחנו רק לא הבנו מדוע השתנה מעט. הם פחדו לדבר ולצאת מקבוצת העבודה הם לא היו רשאים. היו מקרים בהם הלכנו ופתאום זרקו קופסה עם מלח, אני לא זוכרת כרגע באיזה מחנה זה היה. לא היה שום מפגש בין אישי, רק חיי קבוצת העבודה, כאשר אישה אחת יצאה מהקבוצה כדי לקחת את הקופסה, השומר ירה בה. אצל השומרים תמיד היה רובה מוכן לירי. וכך זה נמשך עד לשחרור.

שאלה: מתי היה השחרור?

תשובה: אנחנו אפילו לא חשבנו שישחררו אותנו. בשכנות למחנה שלנו היו עוד מחנות. לא היה לנו שום קשר למחנות אלו. לא היה לנו שום קשר לעולם החיצוני. אנחנו לא דיברנו עם אף אחד, מנותקים לגמרי מהעולם. אנחנו חיינו כמו מנודים ואנחנו כבר התרגלנו לסוג כזה של חיים, זה הפך לטבעי עבורנו, גם אצל אנשים כמונו היו מקרים שבהם האנשים חייכו והיו אנשים שאפילו שרו שירים, אבל אף אחד לא עשה חשבון כי היום אנחנו חיים ומחר מי יודע אם נחייה...

השחרור הגיע באופן כזה:

היה איש אחד מאומן בשם מישה באבראון, יהודי. הוא היה איתנו ביחד במחנה. לפני המלחמה הוא היה שרברב. אנשים נהגו לקרוא לו לעבודות בכפר – טאלאלאיבקה הינו כפר. והתושבים בכפר קראו לו לבצע עבודות שרברבות. הוא היה עדיין בחור צעיר, בשנות העשרים לחייו, בן 22-23.

הוא התמצא טוב יותר במה שקורה, יכול להיות שמכוון שהוא עבד שם, הוא ידע יותר מאשר האחרים, הוא הרגיש את מצב הרוח אצל הגויים, כי הגרמנים נסוגים מהחזית והסובייטים צועדים קדימה. בזמן האחרון הוא נהג לקחת איתו את המספריים מברזל והוא נהג לשמור אותם אצלו במחנה. אנחנו עבדנו באוטוסטראדה, בסוף היום. אנחנו עבדנו משני צידי האוטוסטראדה, חפרנו תעלת ניקוז למים. בסוף היום הגיעה אוקראינית אחת, איך זה שהיא לא פחדה, איך זה שהיא יכלה לצאת מזה. מאיפה היתה לה כזו גאווה וכוח, אולי מטוב לב, או אולי בגלל השנאה לגרמנים, מי יודע, או אולי היא ריחמה על האנשים אשר סבלו כל כך. ניתן היה להרגיש את המצב באוויר, הרבה אנשים התאספו שם. היא עברה לידנו והיא לא הסתכלה על אף אחד והיא אמרה לנו בשקט באוקראינית:

"אנשים תצילו את עצמכם, מחר יהרגו אתכם! היום כבר חיסלו את המחנה השכן!..."

היא אמרה את שמו של המחנה. אנחנו אפילו לא ידענו על כך. את המילים שלה אני לא אשכח לעולם.

שאלה: מי היתה האוקראינית הזאת?

תשובה: אני לא יודעת. היא הלכה לאן שהוא. אולי היא אמרה את זה במטרה כלשהי, מי יודע? היא רצתה לתת לנו אפשרות לברוח, כי שם חיכה לנו המוות. היא אמרה את זה כדי להציל אותנו. או אולי מתוך טוב לב. היא גם הסתכנה בכך, היא הלכה ליד קבוצת העבודה שלנו. איך זה שהיא לא פחדה, הרי יכלו לירות בה במקום. זו ממש תעלומה. את הרגע הזה אני בחיים לא אשכח.

תשובה: מה היתה התגובה שלך לדברים שלה?

תשובה: כולם התחילו לזוז מהמקום והאזהרה כבר עברה מפה לאוזן : אנשים, תצילו את עצמכם! תצילו את עצמכם איך שתוכלו, מחר יהרגו אתכם. אני מעבירה את הדברים כפי שהם היו, אני לא מוסיפה כלום, ולא מגזימה, ככה זה היה באמת. זו היתה התגובה שלנו. היו אנשים שכבר חשבו כי להציל את עצמם זו תהיה תגובה הפוכה במובן זה. צריך לעשות משהו כדי להציל את עצמנו. האמת, אצלנו לא היתה שום אפשרות להציל את עצמנו. מישה באבראו גרם לבריחה שלנו עם המספריים שלו. הודות לכך, כי הוא יכל להשתמש במספריים שלו כדי לחתוך את חוטי התיל. הגרמנים שמרו, שוטרים במדים. לא היה לנו איתם שום קשר, הם היו בחוץ. היו שם שני ביתני שמירה. משני קצוות המחנה. בלילה נהגו השומרים להתאסף ביחד, הם עמדו ודיברו ביניהם. אנחנו עקבנו אחריהם וראינו מה הם עושים, איך הם זזים ואנחנו קבענו כי מישה באבראו יחתוך את חוטי התיל. אבל צריך להיות שקטים, לא לדבר בינינו וצריך להיות מאורגנים, ולחכות עד שהשומרים יתרחקו מהביתן שלהם בכוון השני לכוון הביתן בקצה השני של המחנה ואז הוא ינצל את ההזדמנות ויחתוך את חוטי התיל. ומיד לאחר שחוטי התיל נחתכו, התחילו האנשים במחנה לברוח ולהתחבר לקבוצות שונות. ברור שמאותו רגע הנמלטים ברחו לכוונים שונים.

כמוכן שבאבראו ברח ראשון, ועד היום אני לא יודעת מה עלה בגורלו. ובנוגע לרבים אני לא יודעת לאן הם הגיעו. רבקה טאגר לדוגמא, איך שראיתי אותה נזכרתי בה, אני זכרתי את המראה החיצוני שלה. אני נזכרתי בשם שלה. גם כאשר ראיתי אותה לאחר כל כך הרבה שנים, אני זיהיתי אותה.

הערה: את מדברת על רבקה טאגר?

תשובה: על רבקה טאגר. סיפרו לי עוד באומן, כאשר אני הגעתי לאומן בשנת 1945, כאשר התחתנתי. היו שם הרבה אנשים אשר הצילו את עצמם, אני מסרתי עדות אשר אושרה על ידי משרד נוטריון. אמרו לי שכאשר את תגיעי למדינת ישראל, שם נמצאת אשה בשם רבקה טאגר, אמרתי להם שאני לא זוכרת איך היא נראית. בפנים. הכינוי שלה היה קלאנטשוי, ככה קראו לה. ואיך שנפגשנו לפני שנה, אנחנו מייד זיהינו אחת את השנייה.

וככה האנשים התחילו לברוח דרך חוטי התיל החתוכים של המחנה וכולם ברחו דרך הפרצה בגדר. כמוכן שלא כולם ברחו, הרבה נשארו במחנה, ואיני יודעת מה עלה בגורלם.

שאלה: והשומרים אשר שמרו עליכם, לא שמו לב שאנשים בורחים מהמחנה?

תשובה: רק לאחר מכן כשהם כן שמו לב כי האנשים בורחים, הם התחילו לירות. המחנה עמד במקום גבוה ולמטה זרם הנהר. לגדות הנהר היה שביל. שם גרה משפחה, אני לא זוכרת את שם המשפחה שלהם: אסתר, משה, חיים. אלו היו אחות ושני אחים. הם היו מבסרביה. היא היתה תופרת טובה מאוד.

השוטרים נהגו מפעם לפעם לשחרר אותה כדי שהיא תוכל ללכת לגויים ולתפור עבורם ובתמורה עליה היה להביא לו אלכוהול וביצים והיא היתה צריכה להשאיר בני ערובה. אלה היו אנשים טובי לב מאוד (הם היו צריכים אותם). כאשר אנחנו ברחנו, אנחנו רצנו אחד אחרי השני עם אסתר ועם שני האחים שלה ואמא שלי רצה יחד איתנו. אני ידעתי שיש לה מכרים בכפר ושם התחילו כבר לירות פצצות תאורה כדי להאיר את כל האזור.

מה ארע אחר כך?

עוד שניים הצטרפו אלינו כאשר ברחנו... הם רצו להיכן שגם אסתר רצה. התברר כי האישה בכפר היתה אישה טובת לב, או אולי היא רצתה מאוחר יותר לכפר על האשמה שלה בפני הסובייטים, כי היא היתה תחת כיבוש גרמני, או אולי משהו אחר. אני לא יודעת מה היתה הכוונה שלה. אני לא זוכרת ואני גם לא יכולה להרחיב על כך. אני יודעת שהיא נתנה לנו מחסה והיא החביאה אותנו.

אנחנו עלינו לעליית הגג, שם היה מלא חציר. אנחנו כולנו התחבאנו בחציר ואנחנו שכבנו שם עד שהיה חשוך. ככה זה היה מלילה ללילה. מאוחר בלילה, בחצר היה בור עמוק שבו היא החזיקה את הירקות שלה ומעל לבור היו ערמות של חציר. את אמא אני איבדתי בדרך. אמא התחילה להתרחק מאיתנו והאנשים רצו שם, הרבה אנשים. אני כבר רציתי לרוץ חזרה ולחפש את אמא, אבל גל של אנשים דחף אותי קדימה. למרבה המזל, אמא שלי הגיעה לאזור אחר, למקום אחר ולאחר זמן מה, אנחנו נפגשנו.

אנחנו שכבנו בבור. אנחנו שכבנו שם 7 ימים, הגויה עם בעלה דיברו ביניהם מוקדם בבוקר ובערב. בעבר בעלה היה מורה. היא אמרה: מי יודע כמה זמן הגרמנים יהיו כאן. בינתיים הגרמנים לא נסוגים מכאן, כמה זמן אפשר לשבת ככה, כל הגוף נתפס לנו. היא הביאה לי בגדים אוקראינים והיא נתנה לי לצאת מהבור. היא נתנה לי אוכל לדרך. אבל לאן ללכת? לכי, את לא דומה ליהודיה, לכי לאן שהעיניים יישאו אותך... מה יכולתי לעשות? לא להקשיב לה? ומה עם האחרים? אני יודעת שאסתר עם האחים שלה נשארה שם, ועוד שניים (הם היו מטשרנוביץ) אם אני זוכרת נכון – אני לא יודעת מה עלה בגורלם. אני מעולם לא פגשתי אותם שוב.

שאלה: מה קרה לך לאחר מכן? האם הלכת מהנוצרים?

תשובה: אני הלכתי. מאומן לטאלאלאיקה היו משהו כמו 13 או 18 ק"מ, אני לא זוכרת בדיוק.

שאלה: את היית לבדך?

תשובה: אני הייתי לבדי.

שאלה: ואת לא ידעת מה עלה בגורלה של אימך?

תשובה: לא, לא ידעתי. נתנו לי בגדים אוקראינים, כמו שהאוקראיניות לבשו בכפרים. את זה נתנו לי ללבוש. נתנו לי זוג נעליים, אולי מידה 45.

שאלה: מי נתן לך את כל אלה?

תשובה: בעלת הבית, האוקראינית. אני קשרתי את הבגדים בחוט מסביבי, היא נתנה לי בגדים כל כך כפריים, אשר הם היו עושים בעצמם מבדים גסים, היא נתנה לי לדרך חתיכת לחם, חתיכת שומן. אבל לאן אני יכולה ללכת? אני הרי יודעת כי הבוס הסלובני רשם לה עבודה במשטרה.

ואני חשבתי לעצמי: אם אני שרדתי 6 מחנות, ואני סבלתי כל כך, ואם הגורל שלי הינו להישאר בחיים, למה שהוא לא יעזור לי? לפני המלחמה הוא היה אדם טוב מאוד. קשה לי להבין למה הוא הלך לעבוד כחוקר במשטרה. הוא חי בצניעות.

אשתו היתה תמיד חלשה מאוד. אנחנו נהגנו להתאסף הרבה בנות מהכיתה ואנחנו נהגנו ללכת אליו הביתה ולנקות את הבית שלו, לכבס ולעבוד בגינה שלו. אני היתי תלמידה די טובה. וככה אני קיוויתי שהוא לא יעשה לי רעה.

שאלה: את באמת מצאת אותו?

תשובה: כן, אני מצאתי אותו.

שאלה: מה היתה התגובה שלו כאשר הוא ראה אותך?

תשובה: אני הלכתי אליו הביתה. אני הרי ידעתי היכן הוא גר. כאשר הלכתי לשם, ראיתי ששם הולכים הגרמנים, לא היה לי האומץ. והאוקראינים, ברגע שהם פגשו אדם אשר דומה ליהודי, הם ישר נהגו להיפטר ממנו. הם היו מוסרים את היהודי לגרמנים ואלה היו הורגים אותו. ואם היהודי לא היה דומה ליהודי, הוא היה לבוש בלבוש אוקראיני.

אני הגעתי אליו הביתה, אני לא פגשתי את סלבינסקי. אני התחלתי להעמיד פנים. תאר לעצמך: אני עברתי 6 מחנות והגטו, כמובן שאני השתנית, אני הפכתי לאחרת מאשר היתי פעם. אשתו לא זכרה מי אני ומה אני.

היא כבר הפכה לעשירה, הפכה לחשובה. בעבר היא היתה ענייה, לא חשובה. אני עמדתי בכניסה. אני שאלתי אותה: את לא מזהה אותי? את לא זוכרת מי אני? היכן בעלך, וויטאלי דימטריאביץ'? אני צריכה אותו.

- למה את צריכה אותו? היא שואלת.

- אני אומרת: את לא זוכרת אותי, אני בוזיא פרידמן. כאשר אמרתי לה שם משפחה יהודי, התגובה שלה היתה חזקה. היא אמרה: הוא לא בבית, מאיפה באת? זה היה בשבילה חידוש לראות יהודי. אני אמרתי לה: אני ברחתי מהמחנות. אני רוצה לראות את וויטלי דימטריאביץ', אני לא יכולה להסתובב בלי מסמכים, בלי כלום. אני רוצה שהוא יעזור לי. לאן יש לי ללכת?
היא אומרת: כן, כן, אני מאמינה שהוא יעזור לך, הוא עוד מעט ישוב. הוא הלך לרחוב, תיכף, תיכף הוא חוזר. תלכי את תפגשי אותו...

אני הלכתי לפגוש אותו. אני הולכת לא רחוק מהחנות לחומרי בניין, במדרגות. פתאום אני רואה כי הולך שם ג'נטלמן חשוב מבושם במי קולון יקר, בעבר הוא היה עני, הוא הולך עם תיק ועם מעיל פרווה. אני מיד הולכת לקראתו, ואני מביטה לו ישר בעיניים, הוא בכלל לא מסתכל עליי, הוא ממשיך ללכת. אני יודעת שיש לו בעיה באוזניים, הוא לא שומע טוב, כאשר הוא עבר לידי, אני צעקתי: וויטאלי דימטריאביץ'! וויטאלי דימטריאביץ'! הוא ממשיך ללכת והוא לא מגיב. אישיות כזו תעצור אותו ... אני מסתובבת ואני רצה וחוסמת לו את הדרך ואני אומרת: וויטאלי דימטריאביץ'! אתה לא מזהה אותי? אני בוזיא פרידמן... ואני בוכה חזק. כאשר הוא נעצר פתאום.

אני חשבתי שהוא תיכף ישרוק, והוא יקרא למישהו ואני חושב לעצמי: עכשיו הכל אבוד, כל מה שאני עברתי, ברחתי מהמחנה. אלא מה? הוא עשה את זה, הוא אמר לי: תקשיבי לי, אין לך סיבה להישאר. עכשיו מתחילים לפנות את העיר, מכוון שקו החזית מתקרב לכאן, "הצבא שלנו" כבר קרוב. הוא כבר קרא לסובייטים "שלנו". לאן אני אלך? אני שואלת אותו את וויטאלי דמיטריאביץ'. לכי לכל כפר – הוא אומר – תגידי, כי את פליטה מהפינוי. מה יכולתי עוד לקבל ממנו? שוב לבקש ממנו לעזור לי? אני אמרתי לו: תודה רבה לך. אני הולכת לפינה הכי קרובה שאפשר, ואני אתחבא מיד. כי הוא יכל להגיד לי דבר אחד ואז הוא יכל לשרוק והיו יכולים לתפוס אותי. בפינה הראשונה אני התחבאתי ורצתי והלכתי לאן שהעיניים נשאו אותי. ובכל כפר אליו הגעתי הצגתי את עצמי בשם משפחה רוסי. בשום מקום לא סיפרתי שאני יהודיה.

שאלה: תחת איזה שם משפחה הצגת את עצמך?

תשובה: ווישניאקובה ילנה. אצלי בכיתה היתה תלמידה בשם זה, אנחנו למדנו ביחד, אני חושבת, אם אני לא טועה, אני זוכרת טוב את שם המשפחה הזה. בכל מקום אני אמרתי כי אני ווישניאקובה ילנה, מהעיר הזאת והזאת.

שאלה: כמה זמן סחבת את עצמך ככה ממקום למקום?

תשובה: אני היתי בקוטאר במחוז בבנובסקי. תחילה אני לנתי בפרבר של אומן, שם יש פארק סופיאבקה. שם אני נזכרתי, כאשר אמא שלי ברחה מהגטו לעבודה היא זרקה מטפחת בצד השמאלי של הפארק, פעם אחת הלכתי איתה קילנקו נטליה, אח שלי עבד איתה פעם לפני המלחמה והיא היתה אצלנו לעתים קרובות, הם היו אוקראינים ואנחנו היינו מיוודים איתם והיא לקחה את אמא שלי לתפור אצלה. פעם אחת היתי אצלה ואני זכרתי אותה ואני הלכתי אליה בלילה. זאת היתה שעת העוצר, לאן הולכים? זה היה בחודש דצמבר.

אני הגעתי לשם ואני לנתי אצלה בלילה. היא גם נתנה לי משהו לאכול לדרך והיא אמרה לי: לכי לכפר לבבנקה, שם יש לי קרובי משפחה, תגידי להם, כי נטשה שלחה אותך. אני הלכתי לשם, ולא סיפרתי להם שאני יהודיה, אמרתי להם שאני ווישניאקובה ילנה. בלילה היו יריות חזקות. אני עברתי לגור אצל אשה זקנה בקוטאר לזמן מה. היא היתה בודדה. אני חלבתי את הפרה שלה, עשיתי את כל העבודות במשק שלה.

שאלה: כמה זמן היית אצל הזקנה? ובכלל?

תשובה: בתאריך 13 בדצמבר אני ברחתי מהמחנה, 7 ימים שכבתי בבור, זאת אומרת, בסביבות העשרים בדצמבר ובתאריך 16 במרץ שוחררה אומן. בפעם בראשונה שוחררה אומן ב 10 במרץ 1944. כך שאני הסתובבתי באזור במשך 3 חודשים.

שאלה: תספרי בקצרה, כיצד פגשת את הצבא האדום?

תשובה: המפגש עם הצבא האדום התרחש כך: כאשר אני שמעתי בלילה את היריות, אף אחד לא יצא מהבית בזמנו ואני לא ידעתי מה קורה ובבוקר אני כבר ידעתי, הסובייטים היו בכפר והם נסוגו, אז רציתי לתלות את עצמי. אני הצטערתי כי פספסתי את האפשרות לברוח איתם. אני הנחתי שהם עוד יחזרו ובינתיים אני צריכה שוב להיות תחת הכיבוש הגרמני. אבל היתה לי המודעות כי אני צריכה להמשיך ולהילחם על החיים שלי.

ובפעם השנייה שבה הסובייטים נכנסו לכפר, תחילה לא יכולתי ללכת לשום מקום. אני סיפרתי כי ההורים שלי הינם רוסים, וכי הם נשארו בקייב. אני המצאתי סיפורים שונים. תודה רבה לאל במרומים, אני סיימתי 8 כיתות, אח שלי היה בחור חכם, משכיל. אני קראתי ספרים, אבל אז זו לא היתה התפתחות כזו גדולה מכוון שלאחר המלחמה הנוער התפתח, התבגר, ורק הודות לכך שהוא למעלה נתן לי תושייה ותושייה זו הצילה אותי. אני יכולתי להעריך אנשים וזה הציל אותי.

אחרי שהצבא האדום נכנס פעם שנייה והשליטה עברה לסובייטים, באותו יום אני זזתי מהמקום. אני עדיין לא האמנתי, אני פחדתי. אני היתי בטוחה שהם נכנסו והם כבר המשיכו ללכת הלאה. השכנה הלכה לאומן והיא הלכה משם והיא הביאה משם שלל. למה אני עוזבת את הזקנה, היא נקשרה אלי מאוד. היא אומרת לי: ילדתי, לאן תלכי? את תהי הכלה שלי. זאת אומרת, הבן שלה יגיע ואני אהיה הכלה שלה. אני כבר יכולתי לעבד את האדמה, אני יכולתי לחלוב את הפרות. אני ידעתי איך לשמן את המכונות. אני ניקיתי את הדירה שלה כמו שצריך.

לאחר מכן אני אמרתי לה: את יודעת מה? אני אלך לאומן להביא לך שלל. היא היתה מאוד קמצינית. כאשר ישחררו את קייב, אני אלך לשם.

אני הלכתי, אני השארתי לה מכתב, ובו אני מודה לה מאוד על כך שהיא נתנה לי מחסה. רק שאני מאמינה כי אם תדעי שאני יהודייה, יכול להיות, ככה אמר השכל, יכול להיות שלא היתי צריכה לכתוב את זה. רק אם היית יודעת שאני יהודיה, אני לא יודעת אם היית משאירה אותי אצלך. אולם ללא קשר לכך, אני אסירת תודה לך, ללא קשר לכך שהיתי צריכה להצטלב לאלוהים, כאשר אכלנו מאותה צלחת. איתה ביחד. אני שבתי מול האיקונין, וכל פעם שהיתי לוקחת את הכף, היתי צריכה להצטלב כמוה. היא אהבה אותי, אני היתי קרובה אליה מאוד. לאחר מכן, כאשר הלכתי ממנה, אני לא הסתובבתי אחורה. איזה סמרטוט היה עלי, לאחר מכן היא נתנה לי משהו ללבוש. אני הרי לא יכולתי לקחת איתי ולחזור, לכן אני נשארתי.

שאלה: לאן הלכת מהגוייה?

תשובה: אני הלכתי לאומן. באומן השלטון כבר היה סובייטי. באומן אני הלכתי מהצד של סאפיבקה לאזור שבו היתי.

שאלה: מתי שוחררה אומן מהגרמנים?

תשובה: מתישהו באמצע מרץ 1944.

שאלה: מה היה איתך לאחר השחרור?

תשובה: לאחר השחרור, כאשר אני נכנסתי לעיר, לא ידעתי לאן ללכת.

אבל אז אני חושבת לעצמי שאני כבר יכולה ללכת בראש מורם, השלטון הרוסי הרים לי אותו, עכשיו יגנו עלי, ככה אני חשבת. אבל לאחר מכן התברר כי היה אפילו לספר לכולם כי אני ניצלת, כי הם, הסובייטים אמרו: " לא מספיק הרגו אתכם".

אני עברתי ליד הבניין שבו היה המשרד של הריגול הנגדי הסובייטי. בעבר היה שם בית ספר למוזיקה וכאשר הגרמנים כבשו את אומן הם הפכו את הבניין ללשכה של המפקח האזורי ולאחר השחרור של אומן, השלטון הסובייטי השתמש בו לצרכים שלו. אני עוברת את הבניין ואני רואה כי שם עומדת אשתו של הסלובנסקי. כאשר אני ראתי אותה, היא כבר לא היתה מדאם סלובנסקי, היא כבר היתה מוזנחת, בעלה לא ברח, והוא כבר ישב בבית הסוהר. והיא כבר קראה לי לבוא אליה והיא כבר שמחה מאוד לראות אותי. אני שאלתי אותה: למה את עומדת כאן? אוי, רק את יכולה להציל אותו. את התקווה האחרונה שלו. בואי אלי, אני אקח אותך אלי, אני אלביש אותך, אני אפנק אותך, את באה? אני חושבת לעצמי: אני יכולה להגיד כי אני הכרתי אותו לפני המלחמה, אני לא יכולה להגיד מה הוא עשה עבור המלוכה, אני רק יכולה להגיד כי הוא נתן לי עצה. לאחר מכן אני פגשתי את החבר של אבא שלי, קראו לו ניוסקה (אני לא זוכרת את שם המשפחה שלו). הוא נשאר בחיים, שלושת ילדיו, שלוש בנות שלו נהרגו. הוא אומר: יש לי אישה נוצרייה טובה, את יכולה לגור אצלה. יש אצלה בדירה בנות מכוונות תנועה, את יכולה לגור אצלה. אני גר שם בשכנות והיא דואגת לי, והיא מבשלת בשבילי, לפני המלחמה היא היתה המכירה שלנו, את יכולה לנוח אצלה.

אני אומרת: טוב. אני באה, זאת היתה דירה בטוחה ממועדון הבונים אשר היתה שייכת למשפחת טרויאן. מי שיצא כמו שאומרים ברוסית: התעורר משנת החורף כמו שאני ניצלתי, או כמו שמישהו אחר ניצל, כמו שמישהו שניצל במזל, ואשר חזר וכל אחד חיפש מישהו מקרובי משפחתו, כל אחד חשב כי מישהו חי, אם לא ראו אז אולי שמעו משהו, אולי הם ניצלו. וככה נודע לי כי משפחת טרויאן נוסעת והדירה הבטוחה מתפנה, אנשים טובים מאוד, אולי הם היו בכלל אנשים הגונים, או אולי הם הפכו לאנשים הגונים. רק זה לא משנה לי.

אני הגעתי לשם, אני רשמתי שם שמי. אם מישהו למשל אנשי צבא חיפשו את המשפחות שלהם, המגורשים התחילו לחזור לרוסיה. כולם הגיעו לטרוין ושם קיבלו ידיעות. באופן כזה אני הכרתי את בעלי לעתיד. הוא קרוב משפחה רחוק שלי.

שאלה: מה השם שלו?

תשובה: ניקולאי סיגלאב.

שאלה: מתי היתה החתונה שלכם?

תשובה: בספטמבר 1944. המשפחה הראשונה שלו נהרגה. אשתו ובתו נפלו בפוגרום השני. אנחנו חיינו ביחד בגטו. אשתו היתה קרובת משפחה רחוקה שלי.

גם הוא מאומן, הוא היה קצין, סרן, מאוחר יותר הוא היה רב סרן. הוא הגיע לאומן לברר מה עלה בגורלה של המשפחה שלו. היחידה הצבאית שלו עמדה לא רחוק מאומן והוא הוצב באומן. וכאשר הצבא האדום עבר שם הוא חיפש את הקרובים שלו, גם ההורים שלו נהרגו. וגם ההורים של אשתו נהרגו. וככה נודע לו על משפחת טרויאן. שם שאלו אם נמצא מישהו שניצל מהמחנות, אם מישהו לא ידע, אולי מישהו אחר ידע. הוא אמר: אני יבוא מחר בשעה כזו וכזו. בשעה 4 אחרי הצהריים. אם היא תגיע היום, תגידו לה שתגיע מחר באותה השעה.

אני מגיעה למחרת, השעה היתה 2, הוא לא יכל להגיע בשעה 4. הוא איש צבא, זו תקופת מלחמה, הוא יבוא יום אחר. כאשר אני ראיתי אותו, אני שמחתי מאוד, כי אני ידעתי שהוא בעלה של קרובת משפחה שלי. אני היתי מאושרת לפגוש עוד מישהו קרוב, מכוון שבמשפחה שלי אף אחד לא נותר. אני היתי כל כך אומללה. אבל הוא לא הבין אותי. אנחנו גרנו באזורים שונים בעיר. אמא שלי היתה תופרת לפני המלחמה, אני זוכרת שאני ראיתי אותו בפעם הראשונה לפני המלחמה אצלנו. הוא הגיע עם אשתו לאמא שלי למדידת שמלה. אני לא שמתי אליו לב באופן מיוחד. אני חשבתי על המראה החיצוני שלו. השוקיים שלי מעוותות, אם הית רואה את השומנים שלי, יכולת לראות כי זו לא אני. כאשר אני ראיתי אותו, התחלתי לגמגם ולא יכולתי להוציא אף מילה, עד שלא נתנו לי כוס מים ונתנו לי מעט זמן כדי להירגע. הוא ביקש ממני להירגע.

הוא שאל אותי על המשפחה שלו , אני סיפרתי לו את הכל בפרטים.

שאלה: כמה זמן לקח, עד שאתם מצאתם אחד את השנייה?

תשובה: מאוחר יותר הוא נסע לחזית. הוא השאיר עבורי מכתב.

שאלה: מה עלה בגורלה של אמא שלך?

תשובה: מאוחר יותר מצאתי את אמא שלי.

שאלה: איך מצאת אותה?

תשובה: אני מצאתי את אמא שלי בעזרת אוה פוציה, אשר היתה יחד איתנו במחנות. ויום אחד היא ברחה

יחד איתנו. היא הגיעה לגדוד פרטיזנים. היא היתה אחות רפואית.

שאלה: היא נמצאת בישראל?

תשובה: לא, היא נשארה באומן.

שאלה: תספרי בקצרה איך אמא שלך ניצלה?

תשובה: היא ברחה לאזור אחר. לכפר שוקאי וודה. היא שכבה מספר ימים בערימת חציר. אנשים מצאו

אותה, היא כבר היתה מעולפת, גססה מרעב ומצמא, ללא טיפת מים. היא לא יכלה לזוז מהמקום. אנשים

מצאו אותה בערימת החציר שבה היא התחבאה. אנשים הביאו אותה לכפר, רחוק מתחנת רכבת ווטקה.

(כריסטינובקה). הם הצילו אותה, הם פגשו אותה ועזרו לה. הודות לכך שהיא יכלה לתפור בידי הזהב

שלה, היא עברה מדירה לדירה והיו לוקחים אותה לתפירה ובאופן זה היא שרדה את הכיבוש.

לעתים קרובות מאוד היא הלכה מהכפר, אחרי שהסובייטים נכנסו, לאורך מסילת הברזל ליד כריסטינובקה. היתה לה תקווה לפגוש אותי, שאני נותרתי בחיים. כאשר היא שמעה שאחי נורה למוות, היא גם קיוותה שאני לא ראיתי את זה ואולי יקרה נס גדול, אולי סיפרו לה שקרים, אולי הוא בכל זאת ניצל, היא הלכה לאורך מסילת הברזל, היא היתה חצי משוגעת והיא הלכה בין הקרונות וצעקה: בוזיה, יאשה, היא קראה לנו, היא חיפשה אותנו כל הזמן. היא קיוותה לפגוש אותנו בחיים. וכך, בעודה הולכת היא פגשה את אוה פוציה. אוה היתה בגדודי הפרטיזנים, היא נשאה סרט אדום, או אקדח, אני כבר לא זוכרת, והיא ראתה את אוה פוציה, או אולי אוה ראתה אותה. "אני מחפשת את הילדים שלי" היא אמרה. אוה ענתה לה: "אני שמעתי כי בוזיה בחיים, אני לא יודעת איך היא זיהתה את אוה, היא שמעה במקום כלשהו כי אני בחיים. אחד מסר לשני שאני בחיים. ואמא שלי ביקשה ממנה: "אם את תמצאי את בוזיה שלי – את תהי עבורי כמו ילדה שלי" – אני מבטיחה לך שאני אחפש את בוזיה. היכן היא גרה? פה ושם... חפשי אותי, חפשי אותה. שאלה: ואוה מצאה אותך סוף סוף? תשובה: אוה מצאה אותי. אצל האישה אשר הזגג הציע לי להיות בדירה שלה. אני חלמתי, כי אני הולכת ברחוב לנין ושבוויי מלחמה עובדים שם, ואח שלי נמצא בין השבויים ואני רוצה להתקרב אליו, ולקרוא לו, אבל אני לא יכולה.

וכך בחלום מישהו בא אלי בריצה ואמר לי: "למה את הולכת לאט כל כך, אמא שלך בחיים" – זה היה בחלום. בבוקר אני מתעוררת ואני מספרת לבנות בחדר את החלום שלי. ואני בוכה, כשאני ראיתי אותם. הדלת למטבח אצל בעלת הבית היתה מזכוכית ובעלת הבית בישלה משהו במטבח ופתאום נפתחת הדלת ומישהו שואל: האם גרה כאן דודה בראניה? מישהו אמר לה אצל איזו בעלת בית אני נמצאת. – "נמצאת אצלך אחת בשם בוזיה?" בעלת הבית אומרת: "כן, היא כאן". אני שומעת קול מוכר משהו, אך את הפנים אני לא רואה, היא לא הספיקה לפתוח את הדלת והיא צעקה: "בוזיה! – אמא שלך חיה" ... וכך היא איחדה אותנו. בחוץ שלג, גשם, שלוליות. אנחנו הלכנו 13 קילומטר, קשה לתאר במילים את הפגישה המרגשת עם אמא שלי. אני התעלפתי, אמא שלי התעלפה, וכך אנחנו נפגשנו.

שאלה: כמה זמן שהיתם באומן?

תשובה: אני חייתי באומן עד אוקטובר 1945.

שאלה: אתן בוודאי התחלתן ללמוד להכיר אחת את השנייה מחדש?

תשובה: אני התחנתני – כפי שכבר אמרתי קודם – בספטמבר 1944. המלחמה עדיין היתה בעיצומה. אחותו של בעלי גורשה לבוגורוסלאן, במחוז טשקאלאווסקה. הוא אמר לי: סעי לאחותי. אני אמרתי לו: לא, היתה לי מין תחושה מוקדמת, כי אסור לי לנסוע לאחותו. אני קיוויתי למצוא את אמא שלי. נו, והוא אומר, סעי לאחותי ואת תשארי אצלה עד שהמלחמה תיגמר. היא תסדר לך עבודה.

זה כבר היה בסדר והוא נסע לחזית. הוא חזר מתישהו באוגוסט. באותו זמן אני כבר מצאתי את אמא שלי. אני פותחת את המכתב והוא כותב לי, אם הוא לא ימצא אף אחד מהקרובים שאני אחשוב מה לעשות. במחשבות שלו הוא כבר החליט שהוא יתחתן איתי, אני יודעת? כאשר אני מצאתי את אמא שלי, כמובן שכבר לא רציתי לנסוע לשום מקום וכך אנחנו התחלנו לבנות את החיים שלנו. באוגוסט או ביולי הוא הגיע. אנחנו נרשמנו במשרד הרישום. וכך אנחנו המשכנו את חיינו לאחר המלחמה.

שאלה: כמה ילדים יש לך?

תשובה: יש לי 2 בנות.

שאלה: מתי נסעת מאומן?

תשובה: בעלי היה לוחם. אנחנו נסענו לאן ששלחו אותו. בשנת 1945 אנחנו נסענו מאומן.

שאלה: מתי בעלך השתחרר מהצבא?

תשובה: הוא השתחרר מהצבא בשנת 1953. הוא השתחרר מהצבא בדרגת רב – סרן. לאחר שהוא השתחרר מהצבא, הוא שירת בזאבאיקאל בצ'יטה. הוא שירת שם 3 שנים ולאחר השחרור שלו אנחנו הגענו לבנדארי, מולדובה. אני עבדתי בשנת 1944 בבנק כפקידה, לאחר מכן כמפעילה. בעלי עבד חברת אספקה. הוא קיבל קצבה.

שאלה: מתי עלייתם לארץ?

תשובה: בשנת 1979.

סוף עדותה של בוזיה סיגלובה